

SIMONAS DACHAS

Simonas Dachas (vok. Simon Dach, lot. Dachius *1605 VII 29 Pervalkoje netoli Klaipėdos–†1659 IV 15 Karaliaučiuje) – vienas garsiausių XVII a. Baroko poetų, Karaliaučiaus universiteto poezijos profesorius. Poetas užaugo lietuvių ir kuršių aplinkoje, todėl greičiausiai mokėjo lietuviškai. Tėvas Simonas Dachas buvo Klaipėdos teismo vertėjas į lietuvių ir kuršių kalbas (vėliau šias pareigas ėjo kitas jo sūnus Johanas). Motina Anna Lepner buvo kilusi iš garsios vietinės giminės; jos senelis buvo Klaipėdos burmistras. Tėvai ketino Simoną leisti į kunigus, tačiau jaunuolis pasirinko pasaulietinį gyvenimą. Pradinį išsilavinimą jis gavo Klaipėdos mokykloje. Jau tada atsiskleidė berniuko literatūriniai ir muzikiniai gabumai; su smuiku – mėgiamiausiu instrumentu – jis nesiskyrė visą gyvenimą. Sulaukęs 14 metų, Dachas išvyko į Karaliaučių pas gimines ir lankė Katedros mokyklą, kuriai tuomet vadovavo garsus Prūsijos religinis poetas Peteris Hagenas (Petrus Hagus, 1569–1620). Prasidėjęs marui, 1620 m. jaunuolis grįžo į Klaipėdą; tai buvo paskutinis jo apsilankymas tėviškėje. 1621–1626 m. Dachas gyveno Vokietijoje, trejus metus lankė Vitenbergo miesto mokyklą, vėliau akademinėms studijoms rengėsi Magdeburgo gimnazijoje. 1625 m. Dachas išspausdino ir apgynė graikų kalba parašytą traktatą. Prasidėjęs marui ir Trisdešimties metų karui, Dachas grįžo į Karaliaučių ir 1626 m. įstojo į universitetą. Čia jis studijavo teologiją, filosofiją ir humanitarinius mokslus, ypač graikų ir lotynų poeziją, o pragyvenimui užsidirbo privačiomis pamokomis. Baigęs studijas, būsimasis poetas dirbo namų mokytoju. 1633 m. Dachas buvo priimtas mokytoju į Katedros mokyklą, o po trejų metų tapo jos konrektoriumi, nors tą darbą nelabai mėgo. 1639 m., neturėdamas akademinio laipsnio, tačiau proteguojamas kurfiursto Georgo Vilhelmo, vertinuso jo poetinį talentą, jis tapo Karaliaučiaus universiteto poezijos profesoriumi ir šias pareigas ėjo iki mirties. 1641 m. Dachas gavo filosofijos magistro laipsnį, penkis kartus buvo fakulteto dekanas, 1656 m. jis buvo išrinktas rektoriumi. Mirė 54 metų, sirgdamas džiova; palaidotas prie Karaliaučiaus katedros, universiteto profesorių arkoje.

Dacho pasaulietinė ir bažnytinė poezija sudaro darnią visumą. Amžininkai jį vadino „Prūsijos Petrarka“ ir laikė talentingiausiu Karaliaučiaus literatų ratelyje, vienijusiame žymiausių poetus ir kompozitorius (vargonininką Heinrichą Albertį, poetus Robertą Robertinį (Robertinį), Valentiną Thilo'ą (Tilą), kapelmeisterį Johaną Stobaeusą ir kt.). Dacho talentas atsiskleidė proginiėje poezijoje. Jis buvo „dvaro poetas“ ir išgarsėjo kurdamas užsakomuosius eilėraščius lotynų ir vokiečių kalbomis, kuriuose įamžino kilmingų Prūsijos asmenų gyvenimo įvykius: jungtuves, krikštą, valstybės tarnybos jubiliejus ir laidotuves. Dacho tekstams būdinga ne žodžių gausa, bet jų išraiškingumas, muzikalumas. Kaip pastebėjo Dacho poezijos tyrėjai, kone kiekvienas jo eilėraštis tapdavo ode. Proginėje poezijoje Dachas nevengė kalbėti ir apie save; čia atsiskleidžia Dacho autobiografijos faktai, jo estetiniai kriterijai, kūrybos nuostatos. Jaunystėje poetui darė įtaką garsus Vokietijos poetas ir poezijos teoretikas Martinas Opitzas, su kuriuo jis buvo asmeniškai pažįstamas.

Pasiekęs šlovės viršūnę, Dachas kūrė proginius sveikinimus ir vaidinimus į Karaliaučių atvykstantiems Prūsijos ir užsienio šalių valdovams. 1635 m. sutinkant Lenkijos karalių, Lietuvos didįjį kunigaikštį Vladislovą IV Vazą, buvo suvaidinta didžiulio pasisekimo sulaukusi Dacho pjesė, kuriai pritaikyta H. Alberčio muzika. 1639 m. Dacho eilėmis Karaliaučius pasitiko kurfiurstą Georgą Vilhelmą, o 1641 m. – didįjį kurfiurstą Frydrichą Vilhelmą.

Į poezijos profesoriaus pareigas įėjo proginių kūrinių rašymas ir miesto bei universiteto šventėms. 1644 m. švenčiant šimtąsias Karaliaučiaus universiteto metines, Dachas sukūrė vaidinimą apie akademijos įsteigimą, ypač iškeldamas kunigaikščio Albrechto nuopelnus Prūsijos švietimui. Kūrinys vadinosi *Prussiarchus*; muziką jam parašė minėtasis Albertis, o atliko universiteto studentai.

Dacho poezijoje nuolat pynėsi meilės ir mirties temos. Prūsijoje jis buvo vadinamas „mirties

dainiumi“, nes, kaip minėta, rašė poetinius kūrinis, skirtus Karaliaučiaus didikų ir savo bičiulių laidotuvėms. Dachso elegijose jaučiamas pasitikėjimas Dievu, skamba egzistenciniai pasaulio trapumo ir amžinybės motyvai, mirtis poetizuojama kaip išsivadavimas, dažnai sutinkamas liuteronų Baroko poezijai būdingas keleivio įvaizdis. Dachso laidotuvių poezija buvo skirta giedoti. Užsakovams autorius įteikdavo išspausdintus tekstus su bičiulių Alberčio ir Stobaeuso sukomponuotomis melodijomis. Didžiuliu poetiniu talentu pasižymėjo Dachso giesmės mirties tematika. Jos buvo spausdinamos įvairiuose Prūsijos giesmynuose. Jau XVII a. jos plačiai paplito ir buvo giedamos visoje Vokietijoje, todėl nieko nuostabaus, kad išliko netgi dabartiniuose protestantų giesmynuose. Dachso mirties ir paguodos giesmės buvo verčiamos į lietuvių kalbą ir tapo labai populiarios. Pirmą kartą jų vertimų buvo išspausdinta Danieliaus Kleino (*1609–†1666) lietuviškame giesmyne (1666). Vėliau jos buvo perspausdinamos visuose oficialiuosiuose lietuviškuose giesmynuose. Į lietuvių kalbą jų yra išvertę žinomi lietuviškų giesmių rengėjai Merkelis Švoba (*apie 1624–†1663), Jonas Rikovijus (*1652–†1703), Jokūbas Perkūnas vyresnysis (*apie 1640–†1709), Motiejus Vilhelmas Meisneris (*1664–†1708), taip pat minėtasis Kleinas ir kt.

Dachas yra pelnęs ir Prūsijos „meilės dainiaus“ vardą. Meilės, ištikimybės, draugystės tema plėtojama jo sukurtuose vestuviniuose eilėraščiuose. Populiariausiu tapo Dachso proginis eilėraštis, parašytas 1637 m. bičiulio Johano Partacijaus (Įsruties lietuvių kunigo, lietuviškų giesmių rengėjo) ir Anos Neander iš Taravos vestuvų proga. Šio kūrinio pavadinimui autorius pasinaudojo eilute iš kito eilėraščio „Treue Lieb ist jederzeit zu gehorsamen bereit“ („Ištikima meilė visada pasirengusi paklusti“), tačiau šis eilėraštis žinomas trumpesne antrašte. Ją tapo pirmieji kūrinėlio žodžiai – „Taravos Anikė“ („Ännchen von Tharau“). Eilės parašytos jaunikio vardu, dėl to atsirado legenda, kad Dachas buvęs įsimylėjęs nuotaką. Buvo abejojama ir dėl pačios Dachso autorystės, nes neišliko nei originalus spaudinys, nei jo rankraštis. Tekstą su melodija 1642 m. išspausdino Albertis savo *Arijose*, bet nenurodė autoriaus pavardės. Daina paplito už Prūsijos sienų, kai žinomas vokiečių filosofas ir poetas Johannas Gottfriedas von Herderis (Johanas Gotfrydas von Herderis, *1744–†1803) išvertė ją iš vokiečių žemaičių tarmės į literatūrinę kalbą ir paskelbė rinkinyje *Stimmen der Völker in Liedern* (*Tautų dainos*, 1778–1779), laikydamas populiaria liaudies daina. Šiuolaikiniai tyrėjai neabejoja, kad šio eilėraščio autorius yra Dachas. Daina tapo populiari dar Dachui gyvenant; ji ir šiandien žinoma visoje Lietuvoje ir Vokietijoje. Minint eilėraščio parašymo 255 metines, Klaipėdoje pastatytas paminklas Taravos Anikei su poeto bareljefu.

Dachso kūryboje ryškūs baltiškieji Prūsijos Kunigaikštijos motyvai: Nemunas vadinamas „Lietuvos brangenybe“, Tilžė – „skalvių karūna“, minimos upės Rusnė, Dangė, Klaipėdos miestas ir pilis, taip pat Karvaičių kaimas. Lietuviška dvasia alsuoja 1655 m. parašytas dar vienas Dachso eilėraštis, sukurtas Johano Kristupo Rehefeldo ir Anos Kiorber vestuvėms. Jame poetas atsisveikina su gimtuoju Klaipėdos miestu. Dedikacija prasideda poeto troškimu priglusti prie „tėvų žemės“:

Ich hätte zwar der Dange Rand
Noch gern einmal gegrüßet,
Gern dich, mein liebes Vaterland,
Zu guter letzt geküsset.

(Norėčiau Dangės krantą dar
pasveikint bent iš tolo
ir mielą paskutinįkart
tėvynę pabučiuoti.
Vertė Sigitas Narbutas)

Tai poetinis Dachso testamentas, skatinantis atsigręžti į protėvius ir optimistiškai žvelgti į ateitį. Neabejotina, kad Dachas jautė simpatijų ir lietuvių kalbai. Savo požiūrį į ją poetas išreiškė lotyniška

panegirika minėtajam Kleinui, pirmosios lietuvių gramatikos (1653) autoriui. Joje lietuvių kalba laikoma lygia su kitomis kalbomis, o Kleinas vadinamas „garbiu išminčiumi“, kuris „ieško slaptingos kalbos dvasios“, „išdabina ją“ ir „veda namolio“. Karaliaučiaus universiteto profesorius Martynas Liudvikas Rėza (Rhesa, *1776–†1840), paskelbęs pirmąjį lietuvių liaudies dainų rinkinį (1825) ir genialiąją Kristijono Donelaičio (*1714–†1780) poemą *Metai* (1818), savo eilėraščių rinktinėje *Prutena* (1809) išspausdino Dachso atminimui skirtą eilėrašį.

Dachas sukūrė apie pustrečio tūkstančio kūrybą. Kol Dachas buvo gyvas, jo kūryba plito nuorašais, o melodijos padėjo tekstams išlikti ilgą laiką. Iš autentiškų leidimų išliko dalis atskiruose lapuose išspausdintų proginių eilių, taip pat giesmių tekstai XVII a. giesmynuose ir didelis pluoštas meilės eilėraščių jo bičiulio kompozitoriaus Alberčio Arijose. Pirmasis Dachso poezijos rinkinys pasirodė po autoriaus mirties. Tai buvo *Kurbrandenburgo Rožė, Erelis, Liūtas ir Skeptras, poetiškai apdainuoti amžino atminimo Simono Dachso, Kurbrandenburgo Prūsų Karaliaučiaus akademijos poezijos profesoriaus (Churbrandenburgische Rose, Adler, Löw und Scepter, von Simon Dach, Weyland Prof. Poeseos auff Chur-Brandenburgischen Preussischer Academie Königsberg Poetisch besungen, Königsberg, 1680)*. Jame išspausdinti ankstyvieji proginiai eilėraščiai ir poezija vokiečių bei lotynų kalbomis. XIX a. buvo išleistas penkių dalių Dachso kūrybos rinkinys (*Simon Dach, herausgegeben von Hermann Österley, Tübingen, 1876*). Šoje knygoje išspausdintos jo pasaulietinės ir religinės eilės, dramos kūriniai, proginė poezija, tačiau neįdėta lotyniškoji Dachso kūrybos dalis. Knyga buvo perspausdinta 1977 m. ir šiuo metu yra išsamiausias bei populiariausias Dachso kūrybos leidimas Vokietijoje.

LITERATŪRA

SIMON DACH, *Werke*, herausgegeben von Hermann Österley, Hildesheim; New York: Georg Olms Verlag, 1977.

DAINORA POČIŪTĖ, *XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės*, Vilnius: Pradai, 1995; Jovita Saulėnienė, *Simonas Dachas, klaipėdietis prūsas=Simon Dachius Memelensis Borussus: 400 gimimo metinėms*, Klaipėda: Jokužio leidykla-spaustuvė, 2005; Antanas Stanevičius, *Rätselraten um Ännchen von Tarau*, Klaipėda: Eglė, 2006; Владимир Хамирович Гильманов, *Симон Дах и тайна Барокко*, Калининград: Терра Балтика, 2007.

Senosios Lietuvos literatūra, 1253–1795, sudarė Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 197–204.